

Pospíšil, Ivo

Lev Tolstoj a problém kulturního transferu

Новая русистика. 2024, vol. 17, iss. 1, pp. 57-61

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NR2024-1-5>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.80333>

Access Date: 07. 08. 2024

Version: 20240806

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

<https://doi.org/10.5817/NR2024-1-5>

Lev Tolstoj a problém kulturního transferu

PIOTROWSKA, I.: *Рецензия позднего Льва Толстого в польской прессе. Процессы информационного и культурного трансфера*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2021. 261 s. ISBN 978-83-235-5335-9.

Ioanna Piotrowska je polská rusistka a kulturoložka, která se zabývá mediální reflexí literatury a informačním a kulturním transferem. Jednou z dominant jejího bádání je recepcce díla Lva Tolstého na bázi dokumentárních materiálů, korespondence, vzpomínek a mediální recepcce jeho doby spojené například s jeho životním jubileem (2008) a útekem z Jasné Poljany (2010) těsně před smrtí, jenž byl už široce monitorován stěžejními světovými médii. Její metodologický rámec je duální: skládá se, jak už uvedeno, z informační vrstvy a vlastního kulturního transferu. Je poněkud překvapující, že se tu v podstatě nezmiňuje o celém metodologickém clusteru klasické německé recepční estetiky Hanse-Georga Gadamera and Hanse Roberta Jauße, nemluvě o celé Kostnické škole (Konstanzer Schule) a, last but not least, také někdejší Nitranském kroužku reprezentovaném jeho zakladateli Antonem Popovičem a Františkem Mikem, méně už jeho všelikými souběžci a pokračovateli. To však nijak nesnižuje hodnotu práce, která vykazuje neobvyklou originalitu, vědeckou samostatnost a faktografickou spolehlivost koncepce, jež je tu detailně objasněna. Lze konstatovat, že autorka věnovala své síly hlavně analýze kulturního transferu a sousedních sfér široké recepcce literatury a značně přispěla k poznání jeho principů a konkrétně díla Lva Tolstého, zejména jeho v něčem opomíjeného pozdního díla a jeho recepcce. Tomuto tématu věnovala již předtím řadu samostatných studií, které vytvořily podpurné pozadí přítomné monografie, od obecných ke konkrétnějším polohám, např. *Jak badać recepcję pisarza? Propozycja podejścia kompleksowego (na przykładzie recepcji późnego Lwa Tolstoja w prasie)* nebo „Fakty” i interpretacyjne możliwości przekładu (telegramy na temat „ucieczki” Lwa Tolstoja z Jasnej Polany w prasie polskiej i rosyjskiej), *Dzienniki Lwa Tolstoja: ideał i życie*, „По следам таинственного путешествия”: „Варшавский курьер” об уходе Льва Толстого aj. Dílčí studie byly publikovány kromě Polska také v Rusku, Estonsku a jinde v prestižních časopisech a speciálních svazcích.

Autorka se zabývala různými aspekty života Lva Tolstého, které se preferovaly v mediálním obraze jeho doby, včetně atraktivních otázek sexuality a manželství. V této souvislosti bych zdůraznil tři knihy publikované v různých dobách v USA, Německu a bývalém Československu.¹ Cenné jsou zejména autorčiny nálezy v polskojazyčném a ruskojazyčném tisku na území tehdejší Ruské říše (*Odejsie króla Leara czy komiczna*

1 [MORSON 1987]; [KALLINIKOV 1930], česky: [KALLINIKOV 1931], [NEŠPOR 1971].

robinsonada? Recepcja ucieczki Lwa Tolstoja z Jasnej Polany w rosyjsko- i polskojęzycznej prasie Cesarstwa Rosyjskiego) v konfrontaci s celým světovým kontextem literární tvorby Lva Tolstého, v níž klíčovou roli hrají svazky *Jasnaja Poljana*, centrální ruské časopisy a sborníky *Polono-Ruthenica*.

Zmíněné okruhy vědeckého zájmu a samostatné studie tvoří předpolí k recenzované monografii. Na počátku autorka sumarizuje dosavadní koncepcce pozdních děl Tolstého obecně a v Polsku zvláště.

Užitečná je komparativní metoda při konfrontaci polských ohlasů s ruskými, českými a německými, jež se týkaly Tolstého jubilea v roce 1908 a jeho útěku roku 2010. Souvisí to například s výzkumy Borise Mejlacha, Iriny Poročkinové, Romana Karsta nebo Antoniho Semczuka. Autorčino bádání se zaměřuje na vnitřní srovnání Tolstého recepcí ve třech polských zábořech (pruském, ruském a rakouském), což přináší zajímavá zjištění v analýze přijímajícího kulturního prostředí, ale na druhé straně ukazuje také na spojitosti, společná místa, která činí z těchto různých, i dnes poměrně snadno rozlišitelných kulturních areálů víceméně kompaktní polské milieu.

První kapitola je zaměřena na zmíněné Tolstého jubileum a obsahuje tři podkapitoly počínaje situací před oslavami (1908), image Tolstého jako nového náboženského učitele, slovanského kazatele a reformátora nebo jako pseudoučitele, jak se to ukazuje v polském tisku, ruského sektáře, pseudoproraoka a pseudoapoštola nebo také „apoštola lásky“ a nakonec Tolstého umělce, přičemž by bylo ještě užitečnější srovnávat roli Tolstého jako umělce a ideologa, myslitele, což se často od sebe poněkud uměle odděluje. I když tu najdeme partii o Tolstém jako ruském Rousseauovi, zdůraznil bych spíše Tolstého tíhnutí k anglickému nebo širě anglosaskému světu, myšlení a literatuře 17.–18. století, které silně ovlivnila samotného Rousseau („ostrovní“ filozofie – John Locke, David Hume, George Berkeley, sentimentalismus), když si uvědomíme, že Tolstoj uměl plyně anglicky a také anglicky mnoho četl a psal, i když se snažil trénovat i mluvený jazyk při nemnohých evropských cestách a pobytech; roku 1861, kdy byl na veřejném čtení Charlese Dickense, jehož s potěšením četl a miloval, zjistil, jak málo rozumí mluvenému slovu. Podle některých údajů ovládal hrabě Lev Tolstoj do určité míry asi 15 jazyků, ale do jaké míry dokonale, těžko říci; určitě nejlépe francouzsky a německy (tyto jazyky se učil od dětství od guvernanteček), anglicky; z orientálních jazyků, které studoval v Kazani a poněkud znal už předtím; uvádí se turečtina, tatarština a arabština, do značné míry i klasická řečtina, latina, pravděpodobně i starohebrejšťina, ale také některé slovanské jazyky, jež asi s porozuměním spíše četl, jistě ukrajinština, srbština, bulharština, polština a čeština, později od lékaře Dušana Makovického dílem i slovenština. Hodně jeho jazykových znalostí vzniklo na základě četby. Dokonale musel znát zejména francouzštinu, alespoň soudě podle francouzských knih, které se nacházely mezi stovkami titulů jeho knihovny, více než rok studoval Montesquieuův spis *Duch zákonů* (*L'esprit des lois*), kromě francouzských autorů četl opravdu asi

nejvíce Angličany, dokonce, jak známo, překládal Sternovu *Sentimentální cestu po Francii a Itálii*, dokonale znal už zmíněného Dickense, četl D. Defoea, A. Trollopa, W. M. Thackerayho, G. Eliotovou, Ch. Brontëovou, J. Swifta, O. Goldsmithe – je zřejmé, že dával přednost románu, 18. století a pozdějšímu realismu. Tyto údaje o znalosti jazyků a literatur jsou důležité i hlediska kulturního transferu. Známý je jeho negativní vztah k Shakespearovi, jak to vyjádřil v kritické črtě z roku 1904 (*О Шекспире и о драме*); stihl si ještě psát s G. B. Shawem. S Američany se seznamoval později a soudě podle svědectví jeho okolí (např. i jeho lékaře Dušana Makovického) to byli Mark Twain a další americká „klasika“ (B. Franklin, H. W. Longfellow aj.).

Druhá kapitola pojednává o informačním transferu Tolstého útěku z Jasně Poljany; třetí kapitola představuje pokus o interpretaci této události jako pouti v podobě náboženského syžetu, poustevnictví, jak to vykládal pravicový tisk, nebo jako hříšníka, Dona Quijota, Robinsona Crusoe: zajímavé je, že do těchto literárních postav se Tolstoj někdy sám stylizoval, jistě i včetně krále Leara. Zde stojí za zmínku esej George Orwella, ostrá kritika Tolstého traktátu *Co je to umění?*, jenž kvůli ruské cenzuře vyšel nejdříve anglicky v Londýně kvůli ruské cenzuře, ale hlavně zmíněné kritické črty o Shakespearovi, v esejí *Lear, Tolstoy and the Fool* (český překlad K. Hilské zní *Lear, Tolstoj a šašek*).² Je to velmi odvážné a možná i neuvážené, ale někde se mi zdá, že názor Tolstého na Shakespeara má své racionální jádro, i když ho Orwell obviňuje, že si s dramatikem vyřizuje kvůli postavě krále Leara účty, neboť se v něm prý poznal, tedy jako k stáru nedoceněného a zapomenutého – oba názory jsou z jistých pohledů opodstatněné. Pokud jde o traktát *Co je to umění?* (v prvním anglické vydání jako *What Is Art?*, později přeložený známou překladatelskou dvojicí Richard Pevear and Larissa Volokhonskaya/Волохонская), útočil Orwell na Tolstého náboženskou koncepci umění a odhalil hraběte jako zahořklého starce, na něhož čtenáři zpola zapomněli. A takto prý chtěl na sebe provokativně upozornit; toto přesněji odpovídá jedné z koncepcí Ioanny Piotrowské.

Snad nejdůležitější partie tolstojovské monografie jsou právě ty spojené se srovnávací analýzou přijímání Tolstého v tisku tří zmíněných polských záborů; autorka skvěle zvládla politické a kulturní pozadí přijímacího prostředí v řadě evropských zemí a do jisté míry vzala v úvahu jubilejní číslo pařížského slavistického časopisu *Revue des études slaves* (2010) připomínající stop let od Tolstého útěku z Jasně Poljany, jehož editor oslovil slavisty z Polska, České republiky, Itálie, Dánska, Velké Británie a Francie.³ Přispěli sem mimo jiné největší polský znalec Tolstého Antoni Semczuk,

2 [ORWELL 1992], přel. K. Hilská. Viz [POSPÍŠIL 1992].

3 Viz [Revue...].

dánský rusista Peter Ulf Møller (toho autorka také uvádí) a další.⁴ Řada polských rusistů tuto recepci reflektovala, např. lublinský Jan Orłowski. Autorka excerpovala, analyzovala, komentovala a hodnotila obrovské množství různých periodik polských i jiných; z polských např. *Kurier Warszawski*, *Gazeta Warszawska*, *Slowo*, *Nowa Gazeta*, *Kurier Polski*, *Kurier Poranny*, *Czas*, *Gazeta Narodowa* atd., které byly publikovány ve všech polských záborech tří tehdejších evropských monarchií, poté ruská periodika a noviny, český tisk, jako byly *Národní listy*, *Venkov*, *Lidové noviny*, *Moravská orlice*, *Našinec*, *Čech* (Praha, Brno, Olomouc), jež náleží k různým politickým stranám a proudům od liberálně konzervativních ke katolickým, britská periodika *The Times*, *The Daily Telegraph*, *The Daily News* a *The Scotsman*, německá *Neue Freie Presse*, *Berliner Tageblatt* a *Vossische Zeitung*, francouzská *Le Matin*, *Le Journal*, *L'Écho de Paris*, and také mimoevropská jako *The New York Times*, to vše, jak patrně, v řadě jazyků ve sférách různých ideologií a regionálních odlišností. Pokud jde o dodatečné inspirativní subjekty, jež se týkaly celku Tolstého díla, uvedl bych buddhismus, Petra Chelčického, Tolstého pobyt na Kazaňské univerzitě; asi bych se vyhnul příliš konjunkturálním a dílem vyprázdněným pojmům jinak podnětného Pierra Bourdieua „le champs littéraire“ nebo bych je interpretoval a používal obezřetněji a diferencovaněji.

Největšími přínosy přítomné monografie jsou srovnávací receptce pozdního díla Lva Tolstého v několika zemích, především v Polsku a jeho tehdejších třech záborech na počátku 20. století a zdůraznění právě těch děl, která byla v dosavadní kritice více či méně opomíjena, a inovativní metodologický přístup k problémům receptce obecně a zvláště informačního a kulturního transferu, dále komparativní analýza přijímajícího prostředí v několika zemích soustřeďující obrovské množství analyzovaného materiálu včetně autorčina přesvědčení, že jen úplnost všech reakcí na spisovatelovo dílo, osobnost, skutky a události jeho života mohou zodpovědět všechny možné otázky a neignorovat nic, ani ty nejmenší reakce, které by se zdály marginální nebo nedůležité.

Ivo Pospíšil

Bibliografie:

KALLINIKOV, I. (1930): *Leo Tolstoj: die Tragödie seiner Ehe*. Leipzig.

KALLINIKOV, I. (1931): *Lev Tolstoj: tragedie sexuální*. Praha.

MORSON, G. S. (1987): *Hidden in Plain View. Narrative and Creative Potentials in War and Peace*. Stanford.

NEŠPOR, P. (1971): *L. N. Tolstoj*. Praha.

4 Přispěl jsem do tohoto čísla statí *Double Réfraction. La mort de Tolstoj en Bohème et en Moravie*. Viz [POSPÍŠIL 2010].

- ORWELL, G. (1992): Lear, Tolstoj a šašek. *Světová literatura*, 1992, č. 1, s. 147–156.
- POSPÍŠIL, I. (1992): Shakespeare, Tolstoj a Orwell. *Lidová demokracie*, 1992, 11. 3., s. 10.
- POSPÍŠIL, I. (2010): Double Réfraction. La mort de Tolstoj en Bohème et en Moravie. *Revue des études slaves*, 2010, vol. 81, No. 1. *TOLSTOJ 1910: Échos, résonances, interpretations*, s. 53–70.

About the author

Ivo Pospíšil, Masaryk University, Faculty of Arts, Department of Slavonic Studies, Brno, Czech Republic, Ivo.Pospisil@phil.muni.cz

<https://doi.org/10.5817/NR2024-1-6>

Чехов у Чехов

«Чайка» и «Три сестры» в Национальном театре Брно

«Чехов — Моцарт современного театра, его пьесы — симфонии. Каждый актёрский голос — музыкальный инструмент, мысли — музыкальные мотивы, которые сочетаются в полифонические созвучия, в гармонию или дисгармонию, одним словом — в актёрский концерт.»
Штепан Пацл [PACL 2023, 22]

В 2023 г. в репертуаре театров города Брно было три чеховских спектакля. О «Дяде Ване» на небольшой экспериментальной сцене (театр «Га-дивадло») я напишу как-нибудь отдельно. Данный текст — о двух постановках молодого (сорокалетнего) режиссёра Национального театра Брно (НтБ) Штепана Пацла на большой сцене театра им. Йиржи Магена (Магенова дивадла).

Премьера «Чайки» состоялась 7 октября 2021 г. Эту постановку я смотрел трижды: в конце 2022, в начале и в конце 2023, и каждый спектакль (как всё настоящее в театре) был неповторим и своеобразен, особенно последний, заявленный как действительно последнее представление (дерньера) «Чайки» в постановке Пацла. А любая дерньера — это запрограммированное расставание, заведомая ностальгия, объявленное подведение итогов.

Костя Треплев поднимает занавес самодельного театра, и ты, зритель «Чайки»-дерньеры, вместе с немногочисленными зрителями спектакля Нины и Кости